

Pavel KREJČÍ

Brno, Masarykova univerzita

LINGVONYMA V ÚSTAVÁCH JUGOSLÁVSKÉHO STÁTU (1918–1992) A JEHO SVAZOVÝCH REPUBLIK¹

Keywords: constitutional articles on languages; Yugoslav constitutions; constitutions of Yugoslav republics

Abstract: The paper analyzes the constitutional articles of the Yugoslav state (1918–1992) and its four „Serbo-Croatian“ federal republics (1946–1990), that in some way allude to the language. During the monarchy the constitutional article declared the official language idealistically as Serbo-Croato-Slovene. Statutory regulation of the Independent State of Croatia (1941–1945) very precisely defined the Croatian language and prohibited the Cyrillic alphabeth. At that time, in occupied Montenegro, there was the first attempt to constitutionally enshrine the linguonym Montenegrin language. AVNOJ documents and constitutional articles of FPRY and of every of the Yugoslav people's republics immediately after the war provided the free linguonym presence of Serbian or Croatian. After the so called Novi Sad Agreement (1954) the literary forms of the language of Serbs, Croats and Montenegrins were unified in the framework of one pluricentric standard language with a mandatory two-part name (Serbo-Croatian) with two variants („ekavian“ written in Cyrillic and „ijekavian“ written in the Latin alphabet), which is reflected in the respective constitutional articles. After the Croatian Declaration (1967), the Novi Sad arrangement began to be disturbed, which culminated in the language article in the Croatian Constitution of 1990.

Linguonyms in the constitutions of the Yugoslav state (1918–1992) and its federal republics

Úvod – stručné shrnutí stavu před rokem 1918

Zatímco oficiální postavení **chorvatského** jazyka v rámci chorvatských zemí habsburské monarchie procházelo v 19. století nejrůznějšími peripetii (střídání zákazů a povolení, hledání optimálního pojmenování) a konečného uzákonění došel jazyk Chorvatů až v rámci chorvatsko-uherského vyrovnání roku 1868 (pod názvem chorvatský jazyk),² v ústavách v té době již existujícího **srbského** státu se otázka úředního jazyka ani jeho jména nijak nedeklarovala. Podobně chybí zmínka o úředním jazyce ve vůbec první Ústavě **Černohorského** knížectví z prosince 1905.³ Zemská ústava pro **Bosnu a Hercegovinu** z roku 1910, tedy dva roky po její anexi Rakouskem-Uherskem, v čl. 11 pouze v obecných rysech konstatuje právo na zachování národní svébytnosti a jazyka, ale v Pokynech pro činnost parlamentu se v § 33 jako jednacím jazyk zemského parlamentu uvádí jazyk srbochorvatský

¹ Studie vznikla s podporou prostředků ze specifického výzkumu MUNI/A/1125/2014 „Stimulace a podpora interdisciplinárního slavistického výzkumu“.

² Viz Šarinić J., 1972, *Nagodbena Hrvatska*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, s. 288–289, cit. dle *Hrvatsko-ugarska nagodba 1868*. [online] Dostupný z: *Hrvatski jezični portal* <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=povijest&chapter=20-hrv_ugar_nagodba> [20-10-2015].

³ Viz Vujošević M. (ed.), 2005, *Crnogorski ustavi 1905–2005*. Knjiga 2. Podgorica: NIU Službeni list Republike Crne Gore. [online] Dostupný z: *Portal Montenegrina.net* <http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/dokumenti/ustav_crne_gore_iz_1905.html> [19-10-2015].

(„srpsko-hrvatski“) a dále se nařizuje, že veškeré parlamentní písemnosti musí být vyhotoveny v latině i v cyrilici.⁴

Období let 1918 až 1944 (Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Jugoslávské království; Nezávislý stát Chorvatsko; Černá Hora)

Z hlediska vývoje koncepce společného jazyka **Chorvatů a Srbů** – jiné moderní jihoslovanské národy tu participovat ani nemohly: buďto prostě v tomto smyslu ještě neexistovaly (Bosňáci), nebo nebyly dostatečně zralé či uznávané (Černohorci, Makedonci), popř. hovořily přece jen odlišným jazykem (Slovinci, Bulhaři) – v první polovině 20. století je podstatné, že odbornou půdu měl tento unitaristický proud připravenou už v období před vznikem společného jihoslovanského státu díky činnosti srbských jazykovědců Vuka S. Karadžiće a Đury Daničiće, chorvatského filologa Vatroslava Jagiće a dále především vědecké a publikační činnosti chorvatských stoupenců Vukovy jazykové koncepce (tzv. vukovců): Tomislava Maretiće, Ivana Broze, Franja Ivekoviće aj. Vytvoření společného jihoslovanského státu v prosinci 1918 se tak jevílo jako logické státně-politické vyústění předchozích kulturně-společenských a jazykových snah. V Ústavě Království Srbů, Chorvatů a Slovinců z června 1921 (tzv. Vidovdanski ustav), platné až do ledna 1929, i v následující Ústavě Jugoslávského království ze září 1931 se o úředním jazyce tvrdí (v čl. 3), že je „srpsko-hrvatsko-slovenački“, tj. srbsko-chorvatsko-slovinský.⁵ Tento název jazyka byl sice v souladu s představou o jednotném národě tří jmen, avšak přání zde bylo spíše otcem myšlenky – jazyková i jazykovědná realita byla jiná: Slovinci si kultivovali svou slovinštinu a proklamovaná jednota chorvatsko-srbská byla také velmi vratká, pokud vůbec nějaká byla. Proto patří trojčlenný konstrukt jednotného státního či politického jazyka Jugoslávie do stejné kategorie prázdných idealistických proklamací jako třeba „jazyk československý“ známý z meziválečného Československa.

Asi nejvýraznější odklon od unitarizačních pokusů přineslo u **Chorvatů** období druhé světové války a zejména krátká existence Nezávislého státu Chorvatsko (NDH). Ustašovský režim Anteho Paveliće své ultranacionalistické názory promítal i do jazyka, což se projevilo v důsledném uplatňování nových jazykových zákonů, srov. např. Zakonska odredba o zabranu ćirilice, tj. Zákonné nařízení o zákazu cyrilice, 1941,⁶ nebo Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoci i o pravopisu, tj. Zákonné nařízení o chorvatském jazyce, o jeho čistotě a o pravopisu, 1941, v němž se mj. píše: „Jazyk, kterým mluví Chorvaté, je svým původem, svým dějinným vývojem, svým rozšířením na chorvatském národním území,

⁴ „Zemaljski ustav (štatut) za Bosnu i Hercegovinu – § 11. Svim zemaljskim pripadnicima ujemčeno je čuvanje narodne osobine i jezika.“ „Saborski poslovni red – § 33. Raspravni jezik u saboru jest srpsko-hrvatski. Zvanični zapisnik, stenografske sjedničke izvještaje kao i sve ostale spise saborske pisarnice namijenjene saboru treba sastaviti u oba pisma (latinici i ćirilici).“ Viz *Zemaljski ustav (štatut) za Bosnu i Hercegovinu*. [online] Dostupný z: <<http://www.scribd.com/doc/117687515/Bosanski-ustav-1910#scribd>> [22-12-2015].

⁵ *Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, 1921. [online] Dostupný z: <<http://www.scribd.com/doc/243114662/aj-10-02-02-txt-ustav1921-pdf#scribd>> [21-12-2015].

⁶ *Zakonska odredba o zabranu ćirilice*. In: [R. I.], 20.08.2015, Vratimo se u 2015. godinu. [online] Dostupný z: *Index.hr* <<http://www.index.hr/vijesti/clanak/vratimo-se-u-2015-godinu-/837243.aspx>> [21-12-2015].

způsobem výslovnosti, mluvnickými pravidly a významem jednotlivých slov původní a jedinečný jazyk chorvatského národa, a není totožný s žádným jiným jazykem, ani není nářečím nějakého jiného jazyka nebo společného jazyka s kterýmkoliv jiným národem sdíleného. Proto se nazývá »chorvatský jazyk« (čl. 1); „Chorvatský úřední a spisovný jazyk představuje štokavské nářečí jekavské, respektive iekavské výslovnosti. (...)“ (čl. 4); „Chorvatský jazyk používá pravopis morfologický, nikoliv fonetický“ (čl. 7).⁷ **Bosna a Hercegovina** byla v tomto období v podstatě celá součástí NDH, takže chorvatské jazykové zákony platily přirozeně i tam.

Pojmenování jazyka **Černohorců** jako černohorského se poprvé objevuje v návrhu Ústavy Černohorského království z roku 1941, který připravila italská okupační moc. V čl. 3 se tam uvádí, že úřední jazyky černohorského státu jsou černohorský a italský („Službeni jezici Države su crnogorski i italijanski“).⁸ Tato ústava ovšem nikdy nevstoupila v platnost. Inkriminovaná formulace spíše dobře dokumentuje v té době podporovaný odmítavý postoj k Srbsku a všemu srbskému než nějaký rezultat přirozeného sociolingvistického vývoje či odborného jazykovědného bádání.

Období let 1944 až 1954 (Nařízení AVNOJ; Federativní lidová republika Jugoslávie, FLRJ)

Odboj vedený Titovými komunisty vytvořil na podzim 1942 Antifašistický výbor národního osvobození Jugoslávie, který začal koordinovat vojenské operace na celém území porobené Jugoslávie. V Rozhodnutí č. 18 z 15. ledna 1944 AVNOJ nařizuje, aby se veškerá jeho rozhodnutí a prohlášení a také všechny dokumenty Národního výboru pro osvobození Jugoslávie (NKOJ) v oficiálních vydáních zveřejňovaly v srbském, chorvatském, slovinském a makedonském jazyce a že na celém území Jugoslávie jsou všechny tyto jazyky rovnoprávné.⁹ Po druhé světové válce byla Jugoslávie obnovena, už však nikoliv jako

⁷ Čl. 1: „Jezik, što ga govore Hrvati, jest po svom izvoru, po poviestnom razvitku, po svojoj razprostranjenosti na hrvatskom narodnom području, po načinu izgovora, po slovničkim pravilima i po značenju pojedinih rieči izvorni i osebniji jezik hrvatskog naroda, te nije istovjetan ni s jednim drugim jezikom, niti je narječje bilo kojega drugog jezika, ili bilo s kojim drugim narodom zajedničkog jezika. Zato se zove »hrvatski jezik«.“

Čl. 4: „Hrvatski službeni i književni jezik jest štokavsko narječje jekavskoga odnosno iekavskoga govora. Gdje je u ikavskom govoru kratko »i«, ima se pisati i izgovarati »je«, a gdje je u ikavskom govoru dugo »i«, ima se izgovarati i pisati »ie«.“

Čl. 7: „Na hrvatskom se jeziku ima pisati po korienskom, a ne po zvučnom pravopisu.“ Viz *Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu*. [online] Dostupný z: *Hrvatski jezični portal* <http://hjp.noviliber.hr/?show=povijest&chapter=26-zakonska_odredba> [21-12-2015]. Jen komentář viz též *Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. [online] Dostupný z: <<http://ihjj.hr/iz-povijesti/zakonska-odredba-o-hrvatskom-jeziku-o-njegovoj-cistoci-i-o-pravopisu/44/>> [21-12-2015].

⁸ Burzanović Slavko, 2010, Crnogorski ustav iz 1941. godine. In: *Matica*, XI, 44, Cetinje – Podgorica: Matica crnogorska, s. 270. [online] Dostupný z: <<http://www.maticacrnogorska.me/files/44/12%20crnogorski%20ustav%20iz%201941.%20%28priredio%20slavo%20burzanovic%29.pdf>> [08-03-2012].

⁹ Greenberg Robert D., 2005, *Jezik i identitet na Balkanu: Raspad srpsko-hrvatskoga*. Zagreb: Srednja Europa, s. 124.

monarchie: staronový stát nyní představoval federaci šesti lidových republik (Srbska, Chorvatska, Slovinska, Bosny a Hercegoviny, Makedonie a Černé Hory – v tomto pořadí je uvádí čl. 2 Ústavy FLRJ) a deklaroval se jako domov pěti rovnoprávných národů: Srbů, Chorvatů, Slovinců, Makedonců a Černohorců (každý byl na novém státním znaku představován jednou pochodní), jimž ovšem vládli jugoslávští komunisté v čele s Josipem Brozem Titem. Nová Ústava Federativní lidové republiky **Jugoslávie** z ledna 1946 byla v souladu s nařízením AVNOJ vyhotovena ve čtyřech jazykových mutacích. Úřední jazyk FLRJ tam ale nijak zřejmě specifikován nebyl a totéž lze říct o ústavách jejích svazových republik. V čl. 65 o zveřejňování zákonů a jiných úředních textů je pouze neurčitě odkazováno na jazyky jednotlivých lidových republik a čl. 120 se podobně vyjadřuje o jazyce soudního řízení.¹⁰

V aspektu jazykové politiky jsou však třeba chorvatská i srbská ústava z té doby konkrétní: v Ústavě **Chorvatské** lidové republiky (1947) stojí, že soudní řízení je vedeno „na hrvatskom ili srpskom jeziku“ (tj. v chorvatském neboli srbském jazyce, čl. 112),¹¹ kdežto Ústava **Srbské** lidové republiky (1947) uvádí, že soudní řízení je vedeno v srbském jazyce, a v autonomních jednotkách též v chorvatštině, jakož i v jazycích národnostních menšin (které jsou ovšem ústavou přesně vyjmenovány, pozn. P. K.) nacházejících se na území působnosti soudu (čl. 141).¹² Je tu tedy patrný jistý nesoulad, který ale má své vysvětlení, jelikož v Chorvatsku byli jak Chorvaté, tak tamní Srbové konstitutivními, tedy rovnocennými národy, zatímco v Srbsku byli Chorvaté především v nově ustavené Autonomní oblasti Vojvodině. Spojení „hrvatski ili srpski“ z chorvatské ústavy bychom mohli interpretovat buď jako skutečnou možnost volby (chorvatský *nebo* srbský), anebo spíše jako užití zavedeného (terminologizovaného) chorvatského dvojsložkového označování společného jazyka (tj. chorvatský *neboli* srbský), které se používalo už mnoho let před rokem 1945, popř. i 1918, ovšem téměř výhradně jen Chorvaty – srov. např. názvy Maretićovy mluvnice nebo Boranićova pravopisu.¹³ V Ústavě **Černohorské** lidové republiky z prosince 1946 taktéž není jazyk nijak explicitně deklarován, avšak – stejně jako třeba v ústavě srbské – se v čl. 113 píše, že soudní řízení se vede v srbském jazyce.¹⁴ Pro Ústavu Lidové republiky **Bosny a Hercegoviny** z prosince 1946 platí v zásadě to samé, jen v čl. 63 se uvádí, že zákony a jiné

¹⁰ *Arhiv Jugoslavije: Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 31. januar 1946.* [online] Dostupný z: <http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html> [21-12-2015].

¹¹ Odluka ustavotvornog Sabora Narodne Republike Hrvatske o proglašenju Ustava Narodne Republike Hrvatske. *Narodne novine: Službeni list Narodne Republike Hrvatske.* [online] Dostupný z: <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_NRH_1947.pdf> [21-12-2015].

¹² *Ustav Narodne Republike Srbije.* Beograd, 1947. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1947#page/0/mode/1up> [22-12-2015].

¹³ Maretić Tomislav, 1899, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika.* Zagreb; Boranić Dragutin, 1921, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika.* Zagreb.

¹⁴ *Službeni list NR Crne Gore, 2/1947: Ustav Narodne Republike Crne Gore.* Titograd, 1947.

předpisy se zveřejňují „na srpskom ili hrvatskom jeziku.“¹⁵ Toto označení věrně odráží etnickou a jazykovou situaci této centrální jugoslávské republiky.

Novosadská dohoda (1954)

Otázku, zda Srbové, Chorvaté, Černohorci a slovanské muslimské obyvatelstvo především z Bosny a Hercegoviny hovoří dvěma nebo více rozličnými jazykovými standardy, anebo jestli hovoří pouze variantami jednoho společného spisovného jazyka – srbochorvatštiny, opět výrazněji otevřela anketa časopisu *Letopis Matice srpske*, jejíž výsledky podnítily setkání srbských a chorvatských jazykovědců v prosinci roku 1954. Schůzka proběhla v Novém Sadu a organizovala ji Matice srbská, která tam má své sídlo. Především chorvatští lingvisté se dnes ve svých hodnoceních shodují v tom, že skutečným cílem bylo konstatovat nutnost sjednotit srbský a chorvatský pravopis a taktéž odbornou terminologii, čili fakticky potřeba vytvořit jeden funkční spisovný jazyk pro obyvatelstvo tehdejší Srbské lidové republiky, Chorvatské lidové republiky, Lidové republiky Bosny a Hercegoviny a Černohorské lidové republiky. V anketě *Letopisu*, která schůzce předcházela, se mj. objevovaly návrhy, aby se Chorvati zřekli ijekavské výslovnosti a Srbové na oplátku cyrilského písma. Nebyly však přijaty žádnou ze stran (s totožnou myšlenkou přišel ve své obdobné anketě srbský literární kritik Jovan Skerlić už v roce 1914). Nakonec byla potřeba jednoty potvrzena – chorvatští lingvisté ovšem tvrdí, že se tak stalo pod tlakem politických okolností. Dohodnuté závěry schůzky (v orig. *Novosadski dogovor*) bychom mohli volně interpretovat takto: 1) jazyk Chorvatů, Srbů a Černohorců je jeden jazyk, takže i spisovný jazyk, který se vyvinul okolo dvou center, Bělehradu a Záhřebu, je jednotný, ovšem s dvěma výslovnostními variantami: ekavskou a ijekavskou; 2) v případě označování (pojmenování) tohoto jazyka při oficiálních příležitostech je vždy nutno vyjádřit obě složky (srbskou i chorvatskou), a používat tedy názvů „srpskohrvatski“ nebo „hrvatskosrpski“ či „srpski ili hrvatski“ nebo „hrvatski ili srpski“; 3) obě výslovnostní varianty jsou rovnoprávné; 4) oba používané grafické systémy – latinka i cyrilice – jsou rovnoprávné; 5) v uvedeném duchu je potřeba vytvořit příruční slovník srbochorvatského jazyka („srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga jezika“), terminologické slovníky a společný pravopis.¹⁶ Dohoda, ač na první pohled spravedlivá, přesto obsahovala zárodky budoucích tenzí a třenic. Jednak totiž vůbec neřešila postavení jazykového standardu v Bosně a Hercegovině a v Černé Hoře, jednak umožnila vznik a šíření omylů, že ijekavská varianta srbochorvatštiny je výhradně západní, tj. *de facto* chorvatská, a že varianta srbská, tj. východní, je pouze ekavská. To ve svém důsledku ovlivňovalo jak jazyk Chorvatů, do kterého začalo ijekavským „kanálem“ proudit množství sice ijekavských, ale svou povahou srbských výrazů (typu srb. *bezbednost* (ek.)/*bezbijednost* (ijek.) ‚bezpečnost‘, ale chorv. je *sigurnost*), tak i jazyk Srbů mimo Srbsko (a snad i Černohorců), kteří se zase mohli obávat, že s ohledem na svou ijekavskou výslovnost bude jejich jazyk považován za „západní variantu“, a bude tak

¹⁵ *Službeni list NR Bosne i Hercegovine, god. 2, br. 1: Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine*. Sarajevo, 31. decembar 1946.

¹⁶ Celý text viz *Novosadski dogovor (1954)*. [online] Dostupný z: <http://govori.tripod.com/novosadski_dogovor.htm> [22-12-2015].

vystaven záhřebské normativní superioritě, tj. chorvatskému vlivu. Oba důsledky byly nacionalisty na obou stranách přirozeně vnímány výrazně negativně. Na druhou stranu ale novosadská dohoda fakticky uznala polycentrický charakter tohoto jazyka, který mohl být realizován vždy buď jen jako západní, tj. chorvatská varianta (výhradně ijekavská), anebo jako východní, tj. srbská varianta (a to především ekavská).

Socialistická federativní republika Jugoslávie (SFRJ) – 60. léta

Nová Ústava Socialistické federativní republiky **Jugoslávie** z dubna 1963 ve svém čl. 42 obecně formuluje rovnoprávnost jazyků i písem národů Jugoslávie, avšak s výjimkou komunikace v armádě, kde se velení, výuka a administrativa vykonávají v srbochorvatském jazyce.¹⁷ V Ústavě (přejmenované) **Srbské socialistické republiky** z dubna 1963 narazíme kromě všeobecných deklarací rovnoprávnosti jazyků a písem národů a národností na explikaci jazyka jen v čl. 164 o zákonech a jiných úředních textech, které se mají zveřejňovat v srbochorvatském jazyce, a v čl. 169 o tom, že státní orgány s veřejným pověřením vedou řízení v srbochorvatském jazyce.¹⁸ Termín „srpskohrvatski jezik“ se vyskytuje rovněž ve dvou statutech: ve Statutu Autonomní oblasti Vojvodina a Statutu Autonomní oblasti Kosovo a Metohija (tam spolu s albánštinou, nazývanou tehdy ještě jako „šiptarski jezik“), které jsou součástí srbské ústavy z r. 1963.¹⁹ V **chorvatské** ústavě z téže doby se v čl. 247 dočteme, že řízení u soudů a jiných orgánů je vedeno „na hrvatskosrpskom jeziku“.²⁰ Ústava Socialistické republiky **Bosny a Hercegoviny** z dubna 1963 hovoří v čl. 216 o zveřejňování republikových zákonů a jiných úředních textů v srbochorvatském jazyce. Na jiném místě pak deklaruje rovnoprávnost jazyků a písem všech národů BaH.²¹ V Ústavě **Černohorské socialistické republiky** z roku 1963 je úřední jazyk v kapitole o řízení před státními orgány označen jako srbochorvatský (čl. 217), tedy opět v souladu s úředním jazykem v Srbsku.²²

Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka (1967)

Politické rozvolnění druhé poloviny 60. let, ale také nespokojenost významné části chorvatské odborné a kulturní veřejnosti s postavením chorvatského jazyka v Jugoslávii vyústily v sepsání a zveřejnění Deklarace o názvu a postavení chorvatského spisovného jazyka

¹⁷ *Ustav SFRJ iz 1963*. [online] Dostupný z: <<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>> [22-12-2015].

¹⁸ *Zbirka zakona SR Srbije: Ustav Socijalističke Republike Srbije sa ustavnim zakonom o sprovođenju Ustava*. Beograd: Savremena administracija, 1963. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1963#page/0/mode/1up> [22-12-2015].

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ *Odluka o proglašenju Ustava Socijalističke Republike Hrvatske. Narodne novine: Službeni list Socijalističke Republike Hrvatske*. [online] Dostupný z: <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_SRH_1963.pdf> [22-12-2015].

²¹ *Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i Ustavni zakon o sprovođenju Ustava SR BiH*. Sarajevo: Službeni list SR BiH, 1963.

²² *Službeni list SR Crne Gore, 14/63: Ustav Socijalističke Republike Crne Gore*. Titograd, 1963.

(„Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, březen 1967).²³ Jejím hlavním cílem bylo dosažení úpravy Ústavy SFRJ v tom smyslu, aby bylo jednoznačně patrné, že v Jugoslávii jsou čtyři konstitutivní jazyky: srbský, chorvatský, slovinský a makedonský. Deklaraci podepsalo mnoho chorvatských kulturních i vědeckých institucí (univerzitní pracoviště, Matica chorvatská, sdružení spisovatelů, Chorvatská filologická společnost aj.). Bezprostřední reakce na ni byla ze strany centrálních orgánů odmítavá. Dá se říci, že deklarace byla jedním z impulsů propuknutí tzv. chorvatského jara (1971), které znamenalo vzepětí chorvatského národního uvědomění (či nacionalismu – záleží na úhlu pohledu) proti jeho stigmatizaci a vnucované jugoslávské jednotě, za níž Chorvaté často viděli srbskou asimilační politiku. Proces rozklížení především z politických příčin udržované jednoty srbochorvatštiny byl však již zahájen. Teoretickou oporu pro artikulaci práva chorvatštiny na samostatnou existenci připravil především Dalibor Brozović (1970).²⁴ Důležitou kulturně-politickou podporu cesty jazyka Chorvatů k politicky deklarované samostatnosti znamenalo mj. zpětvzetí podpisu pod novosadskou dohodou ze strany Matice chorvatské, Chorvatské filologické společnosti, Jazykovědného ústavu JAZU a Společnosti spisovatelů Chorvatska, k němuž došlo ještě v roce 1971.

Socialistická federativní republika Jugoslávie – 70. léta

Rok 1974 znamenal výraznou změnu ústavních pořádků jak na úrovni federace, tak i v jednotlivých republikách a autonomních oblastech. Podstatné změny se týkaly především samotného charakteru federace, ale nevyhnuly se ani otázkám jazyka. Už v dodatku k Ústavě SFRJ z roku 1971 se otázka oficiálního jazyka jednoznačně přenechává jednotlivým republikovým ústavám. V novém znění Ústavy SFRJ z února 1974 je patrný zřejmý decentralizační pohyb v pasážích o jazyce v armádě, kde v řídicích a výcvikových strukturách je již umožněno v souladu s federálním zákonem používat „některý z jazyků národů Jugoslávie“ a v jejích částech i jazyky národů a národností (čl. 243). Kromě toho článek nově konstatuje rovnoprávnost jazyků a písem národů *a národností* Jugoslávie.²⁵

Príslušné články nové **srbské** ústavy z února 1974 se v podstatě neliší od původní verze z r. 1963. Jazyk je pojmenovaný jen v čl. 233 o zákonech a jiných úředních textech, které se mají zveřejňovat v srbochorvatském jazyce, a v čl. 240 o tom, že státní orgány s veřejným pověřením vedou řízení v srbochorvatském jazyce. V obecně formulované kapitole o socialistických autonomních oblastech se o jazyce nehovoří.²⁶ V dodatku k **chorvatské** ústavě

²³ Originální text s komentáři viz např. Hekman Jelena (ed.), 1997, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije*. 3. izm. i dop. izd. Zagreb: Matica hrvatska.

²⁴ Brozović Dalibor, 1970, *Standardni jezik; teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.

²⁵ *Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974)*. [online] Dostupný z: <[https://sr.wikisource.org/wiki/Устав_Социјалистичке_Федеративне_Републике_Југославије_\(1974\)](https://sr.wikisource.org/wiki/Устав_Социјалистичке_Федеративне_Републике_Југославије_(1974))> [22-12-2015].

²⁶ *Ustav SR Srbije; Ustav SAP Vojvodine; Ustav SAP Kosova sa ustavnim zakonima za sprovođenje Ustava*. Beograd: Službeni list SFRJ, 1974. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1974#page/0/mode/1up> [22-12-2015].

z roku 1972 a potom i v nové Ústavě Chorvatské socialistické republiky z roku 1974 se již uvádí, že se ve veřejném styku („u javnoj upotrebi“) používá „chorvatský spisovný jazyk – standardní forma národního jazyka Chorvatů a Srbů v Chorvatsku, který se nazývá chorvatský neboli srbský“.²⁷ Čl. 293 navíc upřesňuje, že autentické svazové texty zákonů a jiných předpisů se v úředním věstníku SFRJ zveřejňují „na hrvatskom književnom jeziku, latinicom.“²⁸ Nová ústava **SR BaH** z února 1974 už obsahuje zvláštní článek o jazyce (čl. 3). Píše se v něm, že úředním jazykem v Bosně a Hercegovině je „srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskog izgovora“. Konstatuje se rovněž rovnoprávnost cyrilice a latinky.²⁹ Analogické zpřesnění se dostalo i do nové **černohorské** ústavy. Podle ní je úředním jazykem v Černé Hoře „srpskohrvatski jezik ijekavskog izgovora“ a opět je deklarována rovnoprávnost písem (čl. 172).³⁰

Socialistická federativní republika Jugoslávie – v předvečer rozpadu

O tom, že i Srbové se na sklonku existence jugoslávské federace cítili ohroženi v otázkách svobodného užívání mateřského jazyka, svědčí tzv. Memorandum SANU z roku 1986 (jedná se fakticky o pracovní verzi připravovaného textu, která unikla do tisku),³¹ v jehož bodu 5b) se mj. tvrdí: „Části srbského národa, které ve výrazném počtu žijí v jiných republikách, nemají právo, na rozdíl od národnostních menšin, užívat svůj jazyk a svoje písmo, politicky a kulturně se organizovat, společně rozvíjet jedinečnou kulturu svého národa.“³² Je to jasná narážka především na postavení jazyka Srbů v Chorvatsku – tamní ústava z roku 1974, zdánlivě spravedlivě formulovaná tak, aby vyhověla všem, vlastně Srby podle názoru autorů Memoranda oproti Chorvatům znevýhodňovala. Posílená politická pozice Srbska ve federaci se v nové Ústavě **Srbské** republiky ze září 1990 projevila i ve zvláštním článku o jazyce, podle něhož je úřední jazyk v Srbsku *srbochorvatština psaná cyrilicí*, přičemž úřední použití latinky se upravuje zvláštním zákonem (čl. 8). Zvláštní zákony pak také upravují úřední

²⁷ Čl. 138: „U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski“. Viz *Narodne novine br. 8/74: Ustav Socijalističke Republike Hrvatske*. Zagreb, 1974. [online] Dostupný z: <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_Socijalisticke_RH_1974.pdf> [22-12-2015]. Je to patrně jedna z nejkomplicovanějších definic úředního jazyka, na kterou ve sledovaném kontextu můžeme narazit. Křečovitá snaha „nasytit vlka, ale zachránit současně i kozu“, je z definice více než zřejmá.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ *Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine: Ustavni zakon za sprovođenje Ustava SR BiH*. Beograd: Savremena administracija, 1974.

³⁰ *Službeni list SR Crne Gore, 5/74: Ustav Socijalističke Republike Crne Gore*. Titograd, 1974.

³¹ Více viz Štěpánek Václav, 2011, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo: Kosovská otázka ve 20. století*. Brno: Masarykova univerzita, s. 344–350.

³² „Delovi srpskog naroda, koji u znatnom broju žive u drugim republikama, nemaju prava, za razliku od nacionalnih manjina da se služe svojim jezikom i pismom, da se politički i kulturno organizuju, da zajednički razvijaju jedinstvenu kulturu svog naroda.“ Viz Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nacrtno). Jesen 1986. [online] Dostupný z: *Peščanik.net* <https://pescanik.net/wp-content/PDF/memorandum_sanu.pdf> [22-12-2015].

jazyky národností, které mají ústavní právo je používat na územích, kde žijí.³³ Pojmenování *srbský jazyk* je poprvé zmíněno až v zákonu o úředním používání jazyka a písem z roku 1991, kde se uvádí, že v Srbsku je úředním jazykem srbochorvatština, která se, pokud představuje srbský jazykový výraz („izraz“), ať už ekavský nebo ijekavský, nazývá i srbštinou.³⁴ Je tu tedy patrný posun ke stavu, kterého Chorvaté na konstitutivní úrovni dosáhli už v roce 1972, a nově – explicitní přihlášení se i k ijekavské výslovnosti. Nová Ústava **Chorvatské republiky** z prosince 1990 definovala v čl. 12 úřední jazyk jako chorvatský, s oficiálním písmem latinkou. Dále se tam dodává, že v jednotlivých *općinách* se v úředním styku vedle chorvatštiny a latinky může užívat i jiný jazyk a cyrilice nebo jakékoliv jiné písmo za podmínek stanovených zákonem.³⁵ Chorvaté tak srbochorvatštinu touto novou konstitucí jako první jugoslávský národ „spoutaný“ novosadskou dohodou definitivně a v úplnosti odmítli. Bosna a Hercegovina a Černá Hora přijaly své nové ústavy až po rozpadu SFRJ. Jugoslávie tak, jak jsme ji znali fakticky od jejího vzniku, přestává *de iure* existovat v roce 1992, kdy došlo k mezinárodnímu uznání postjugoslávských republik, které postupně Jugoslávii opouštěly v průběhu roku 1991, tedy Slovinska, Chorvatska, Bosny a Hercegoviny a Makedonie. Srbsko s Černou Horou utvořilo na jaře 1992 tzv. třetí (srbsko-černohorskou) Jugoslávii (úředně Svazová republika Jugoslávie), poté (2003–2006) Státní společenství Srbsko a Černá Hora. Tento nerovný svazek vydržel do roku 2006, kdy Černá Hora vyhlásila nezávislost.

Závěr

Léta první Jugoslávie a druhé světové války lze charakterizovat jako období krajního jazykového unitarismu na straně jedné (na území nejen centrálního jihoslovanského diasystému,³⁶ ale celého jugoslávského státu byl formálně vyhlášen jeden úřední jazyk –

³³ „U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi srpskohrvatski jezik i ćirilčko pismo, a latiničko pismo je u službenoj upotrebi na način utvrđen zakonom. Na područjima Republike Srbije gde žive narodnosti u službenoj upotrebi su istovremeno i njihovi jezici i pisma, na način utvrđen zakonom.“ Viz *Ustav Republike Srbije*. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 1990. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1990#page/1/mode/1up> [22-12-2015].

³⁴ „U Republici Srbiji u službenoj je upotrebi srpskohrvatski jezik, koji se, kada predstavlja srpski jezički izraz, ekavski ili ijekavski, naziva i srpskim jezikom“. Viz Greenberg Robert D., 2005, *Jezik i identitet na Balkanu: Raspad srpsko-hrvatskoga*. Zagreb: Srednja Europa, s. 74.

³⁵ „U Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski jezik i latinično pismo. U pojedinim lokalnim jedinicama uz hrvatski jezik i latinično pismo u službenosti se uporabu može uvesti i drugi jezik te ćirilčno ili koje drugo pismo pod uvjetima propisanim zakonom.“ Viz *Ustav Republike Hrvatske*. Zagreb: Narodne novine, 1990. [online] Dostupný z: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html> [22-12-2015].

³⁶ Chorv. „srednjojužnoslavenski dijasistem“; jazyk-diasystém je termín Dalibora Brozoviće pojmenovávající genetikolingvistický aspekt jazyků – označuje „isključivo genetskolingvističke zajednice, npr. bliskosrodnih dijalekata“ (Brozović Dalibor, 2008, *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga, s. 18). Upřednostňování termínu „centrální jihoslovanský diasystém“ před běžnou srbochorvatštinou pro pojmenování jazyka Srbů, Chorvatů, Bosňáků a Černohorců Brozović obhazuje takto: „Za taj jezik-dijasistem nema zadovoljavajućega naziva i zato se u slavistici i uopće u komparativnoj lingvistici služimo složenim terminom »hrvatskosrpski« ili »srpskohrvatski« – usprkos višestrukim slabim stranama toga dvočlanog i na dva načina izricanog naziva – jer nam je ipak potrebna nekakva nomenklatura jedinica za taj pojam, npr. kada nabrajamo slavenske jezike-dijasisteme.“ (Tamtéž).

„srbsko-chorvatsko-slovinický“) a krajního jazykového nacionalismu na straně druhé (po rozbití Jugoslávie státy Osy se v ustašovském Chorvatsku zavádí jako úřední jazyk výhradně chorvatština, cyrilice je zakázána, tento proces je doprovázen výrazným purismem a archaizací pravopisu); oba póly doplňuje spíše raritní projev jazykového separatismu (nerealizovaný návrh ústavy Černé Hory pod kuratelou Itálie počítal vedle italštiny s úředním jazykem „černohorským“).

Období prvních poválečných ústav lze shrnout takto: na území centrálního jihoslovanského diasystému, tj. čtyř „srbochorvatských“ republik, jsou formálně uznány dva oficiální jazyky – srbština a chorvatština, přičemž srbština je přiznaná v ústavách všech těchto republik, zatímco chorvatština je přiznaná jen v Chorvatsku a v Bosně a Hercegovině, kdežto v rámci Srbska pouze ve Vojvodině. Otázka fonetické varianty úředních jazyků (ať už se jmenují jakkoli) se explicitně neřeší.

Období prvních socialistických ústav z roku 1963 je charakteristické tím, že na území centrálního jihoslovanského diasystému je formálně uznán jen jeden úřední jazyk, a to ve dvou variantách: západní, ijekavské („hrvatskosrpski jezik“ – tento termín se vyskytuje pouze v chorvatské ústavě) a východní, ekavské („srpskohrvatski jezik“; v češtině je v této souvislosti uzualizovaná jen jedna podoba – jazyk *srbochorvatský*). Otázka fonetické varianty se v ústavách explicitně neřeší, neboť pojmenování jazyka v ústavách a vůbec přístup k němu na úřední úrovni vychází ze závěrů novosadské dohody (1954).

Období novelizovaných socialistických ústav z roku 1974 lze vnímat tak, že na území centrálního jihoslovanského diasystému je stále formálně uznáván jen jeden národní jazyk, jeho označování už ale není v souladu s novosadskou dohodou – chorvatská ústava se vrací k staršímu označování společného jazyka („hrvatski ili srpski“), avšak svou standardní variantu již nazývá nedvojsmyslně jako chorvatský spisovný jazyk („hrvatski književni jezik“); srbská a černohorská ústava zůstávají u srbochorvatštiny, zatímco ústava Bosny a Hercegoviny používá jak srbské, tak chorvatské označení srbochorvatštiny („srpskohrvatski/hrvatskosrpski“), a hlásí se tak explicitně k oběma variantám. Fonetická varianta je upřesněna v ústavě Bosny a Hercegoviny a také Černé Hory – pokaždé jako ijekavská.

Období nových ústav Srbska a Chorvatska z roku 1990, přijatých tedy ještě na sklonku existence SFRJ, se v jazykové rovině vyznačuje tím, že na území centrálního jihoslovanského diasystému nastává prudký pohyb – ve dvou svazových republikách ještě stále platí výhradně srbochorvatština (Bosna a Hercegovina, Černá Hora), v jedné srbochorvatština, kterou už ale lze za jistých okolností nazývat i srbštinou (Srbsko), a v jedné už jen výhradně chorvatština (Chorvatsko). Neujasněná je pozice jazyka bosensko-hercegovských Chorvatů (ústava Bosny a Hercegoviny zatím chorvatský jazyk formálně nezná). Novosadská konstrukce polycentrické srbochorvatštiny, narušená už ústavami z roku 1974 (především ale tou chorvatskou), se začíná definitivně hroutit.

Prameny

Arhiv Jugoslavije: Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije, 31. januar 1946. [online] Dostupný z: <http://www.arhivyu.gov.rs/active/sr-latin/home/glavna_navigacija/leksikon_jugoslavije/konstitutivni_akti_jugoslavije/ustav_fnrj.html> [21-12-2015].

Burzanović Slavko, 2010, Crnogorski ustav iz 1941. godine. In: *Matica*, XI, 44, Cetinje – Podgorica: Matica crnogorska, s. 261–278. [online] Dostupný z: <<http://www.maticacrnogorska.me/files/44/12%20crnogorski%20ustav%20iz%201941.%20%28priredio%20slavko%20burzanovic%29.pdf>> [08-03-2012].

Hekman Jelena (ed.), 1997, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika: građa za povijest Deklaracije*. 3. izm. i dop. izd. Zagreb: Matica hrvatska.

Hrvatsko-ugarska nagodba 1868. [online] Dostupný z: *Hrvatski jezični portal* <http://hjp.novi-liber.hr/index.php?show=povijest&chapter=20-hrv_ugar_nagodba> [20-10-2015].

Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (nacrt). Jesen 1986. [online] Dostupný z: *Peščanik.net* <https://pescanik.net/wp-content/PDF/memorandum_sanu.pdf> [22-12-2015].

Narodne novine br. 8/74: Ustav Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb, 1974. [online] Dostupný z: <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_Socijalisticke_RH_1974.pdf> [22-12-2015].

Novosadski dogovor (1954). [online] Dostupný z: <http://govori.tripod.com/novosadski_dogovor.htm> [22-12-2015].

Odluka o proglašenju Ustava Socijalističke Republike Hrvatske. *Narodne novine: Službeni list Socijalističke Republike Hrvatske.* [online] Dostupný z: <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_SRH_1963.pdf> [22-12-2015].

Odluka ustavotvornog Sabora Narodne Republike Hrvatske o proglašenju Ustava Narodne Republike Hrvatske. *Narodne novine: Službeni list Narodne Republike Hrvatske.* [online] Dostupný z: <https://www.pravo.unizg.hr/_download/repository/Ustav_NRH_1947.pdf> [21-12-2015].

Službeni list NR Bosne i Hercegovine, god. 2, br. 1: Ustav Narodne Republike Bosne i Hercegovine. Sarajevo, 31. decembar 1946.

Službeni list NR Crne Gore, 2/1947: Ustav Narodne Republike Crne Gore. Titograd, 1947.

Službeni list SR Crne Gore, 14/63: Ustav Socijalističke Republike Crne Gore. Titograd, 1963.

Službeni list SR Crne Gore, 5/74: Ustav Socijalističke Republike Crne Gore. Titograd, 1974.

Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 1921. [online] Dostupný z: <<http://www.scribd.com/doc/243114662/aj-10-02-02-txt-ustav1921-pdf#scribd>> [21-12-2015].

Ustav Narodne Republike Srbije. Beograd, 1947. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1947#page/0/mode/1up> [22-12-2015].

Ustav Republike Hrvatske. Zagreb: Narodne novine, 1990. [online] Dostupný z: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html> [22-12-2015].

Ustav Republike Srbije. Beograd: Službeni glasnik Republike Srbije, 1990. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1990#page/1/mode/1up> [22-12-2015].

Ustav SFRJ iz 1963. [online] Dostupný z: <<http://mojustav.rs/wp-content/uploads/2013/04/Ustav-SFRJ-iz-1963.pdf>> [22-12-2015].

Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1974). [online] Dostupný z: <[https://sr.wikisource.org/wiki/Устав_Социјалистичке_Федеративне_Републике_Југославије_\(1974\)](https://sr.wikisource.org/wiki/Устав_Социјалистичке_Федеративне_Републике_Југославије_(1974))> [22-12-2015].

Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine i Ustavni zakon o sprovođenju Ustava SR BiH. Sarajevo: Službeni list SR BiH, 1963.

Ustav Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine: Ustavni zakon za sprovođenje Ustava SR BiH. Beograd: Savremena administracija, 1974.

Ustav SR Srbije; Ustav SAP Vojvodine; Ustav SAP Kosova sa ustavnim zakonima za sprovođenje Ustava. Beograd: Službeni list SFRJ, 1974. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1974#page/0/mode/1up> [22-12-2015].

Vujošević M. (ed.), 2005, *Crnogorski ustavi 1905–2005*. Knjiga 2. Podgorica: NIU Službeni list Republike Crne Gore. [online] Dostupný z: *Portal Montenegrina.net* <http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/dokumenti/ustav_crne_gore_iz_1905.html> [19-10-2015].

Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu. [online] Dostupný z: *Hrvatski jezični portal* <http://hjp.novi-liber.hr/?show=povijest&chapter=26-zakonska_odredba> [21-12-2015].

Zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. [online] Dostupný z: <<http://ihjj.hr/iz-povijesti/zakonska-odredba-o-hrvatskom-jeziku-o-njegovoj-cistoci-i-o-pravopisu/44/>> [21-12-2015].

Zakonska odredba o zabrani ćirilice. In: [R. I.], 20.08.2015, Vratimo se u 2015. godinu. [online] Dostupný z: *Index.hr* <<http://www.index.hr/vijesti/clanak/vratimo-se-u-2015-godinu-/837243.aspx>> [21-12-2015].

Zbirka zakona SR Srbije: Ustav Socijalističke Republike Srbije sa ustavnim zakonom o sprovođenju Ustava. Beograd: Savremena administracija, 1963. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Razno/Srpski_ustavi/RA-ustav-1963#page/0/mode/1up> [22-12-2015].

Zemaljski ustav (štatut) za Bosnu i Hercegovinu. [online] Dostupný z:
<<http://www.scribd.com/doc/117687515/Bosanski-ustav-1910#scribd>> [22-12-2015].

Literatura:

Brozović D., 1970, *Standardni jezik; teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja.* Zagreb: Matica hrvatska.

Brozović D., 2008, *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika.* Zagreb: Školska knjiga.

Greenberg R. D., 2005, *Jezik i identitet na Balkanu. Raspad srpsko-hrvatskoga.* Prevela Anita Peti-Stantić. Zagreb: Srednja Europa.

Štěpánek V., 2011, *Jugoslávie – Srbsko – Kosovo: Kosovská otázka ve 20. století.* Brno: Masarykova univerzita.

LINGVONYMA V ÚSTAVÁCH POSTJUGOSLÁVSKÝCH STÁTNÍCH ÚTVARŮ (CHORVATSKO, BOSNA A HERCEGOVINA, SRBSKO A ČERNÁ HORA)

Keywords: constitutional articles on languages; constitutions of post-Yugoslav republics after 1992

Abstract: The paper analyzes the constitutional articles about languages of post-Yugoslav countries (after 1992), former „Serbo-Croatian“ federal republics: Croatia, Bosnia & Herzegovina, Serbia and Montenegro. In Croatia after 1990 the linguonym in the constitution was no longer altered, the linguistic and media discourse showed of the struggle to purify the Croatian from Serbian language elements (whether real or supposed), which often had a purist character. In Serbia and Montenegro in 1991–1992 the linguonym Serbo-Croatian was changed for Serbian; in 1996 by the law in official contacts was only allowed the ekavian version of Serbian, the new Serbian constitution of 2006 does not specify the phonetic variant. The new Montenegrin constitution from 2007, on the other hand, for the first time officializes the linguonym „Montenegrin language“. The most complex national and language situation was in Bosnia & Herzegovina, and this situation naturally also affected the problems connected with the constitutional articles about language in the constitutions of Bosnia & Herzegovina, the Federation of Bosnia & Herzegovina and the Republic of Srpska. In the defense or support of the languages that replaced the Serbo-Croatian language in the monitored nations, various declarative texts were issued (1995 in Australia about Montenegrin, 1995 and 2007 in Croatia, 1998 and 2007 in Serbia, 2002 and 2017 in Bosnia & Herzegovina, and the only one in favor of an antinationalist approach was the second one).

Linguonyms in the Constitutions of post-Yugoslav Countries (Croatia, Bosnia & Herzegovina, Serbia and Montenegro)

Republika Chorvatsko

Úřední postavení jazyka v Chorvatsku, jak bylo definováno v ústavě z roku 1990, bylo potvrzeno i v novelizované ústavě z dubna 2001. Během éry prezidenta Franja Tuđmana (1922–1999, v čele Chorvatska od 1990 až do své smrti) docházelo k politizaci jazykových otázek a k nepřiměřeným puristickým zásahům, především v lexikálním plánu. Projevovalo se to například v násilné revitalizaci archaismů nebo v často necitlivém vytváření neologismů, které měly nahradit „srbismy“, za něž byly považovány mnohdy výrazy internacionálního (latinsko-řeckého) původu. Toto výrazné puristické snažení se poněkud zmírnilo po smrti prezidenta Tuđmana, ale především na úrovni odborné debaty se stále odehrává spor zastánců větší až absolutní kontroly nad jazykem zdůrazňujících význam symbolické roviny funkce spisovného jazyka (tzv. preskriptivistů až puristů, k nimž bychom mohli zařadit Sandu Hamovou, Stjepana Babiće nebo Maria Grčeviće, srov. např. zaměření příspěvků v časopisu Chorvatské filologické společnosti *Jezik*) s propagátory větší volnosti jazyka zdůrazňujícími v první řadě komunikační roviny funkce spisovného jazyka (tzv. deskriptivisty, v ojedinělých případech zastávajícími tezi o pluricentrickém charakteru srbochorvatštiny, a tedy neuznávajícími existenci většího počtu standardních jazyků na jejím prostoru, neboť tyto tzv. jazyky považují za varianty standardní srbochorvatštiny – tento přístup reprezentuje především Snježana Kordićová). Vyhrocené výměny názorů bývají plně invektiv a ironických poznámek, a to na obou stranách.

Vedle vnitrochorvatských sporů a názorových výměn se zejména v devadesátých letech mezi chorvatskými jazykovědci, spisovateli a dalšími kulturně činnými osobnostmi silně projevovala snaha bránit vlastní, čerstvě nabytý samostatný spisovný jazyk před útoky ze

strany jejich srbských protějšků. Důkazem těchto politických střetů odehrávajících se na půdě lingvistiky bylo Memorandum Matice chorvatské o chorvatském jazyce (*Promemorija o hrvatskome jeziku Matice hrvatske*) sepsané v prosinci 1995 (čili v době mírových jednání v Daytonu a Paříži o ukončení války na prostoru bývalé Jugoslávie, ale především v Bosně a Hercegovině). Memorandum jako celek obhazuje zejména právo chorvatského jazyka na samostatnost; snaží se dokázat, že chorvatština je v každém směru jiný jazyk než srbština, třebaže jsou oba jazyky velice blízké, a analogii poměru chorvatština x srbština vidí ve dvojicích nizozemština x němčina, norština x dánština, slovenština x čeština. Text je rozdělen do tří kapitol a nemá konkrétního autora. Chorvatský jazyk dle Memoranda zahrnuje už od 14.–15. století štokavská, čakavská i kajkavská nářečí. Vuk Stefanović Karadžić se při práci na moderním srbském spisovném jazyce inspiroval právě tehdejšími chorvatským spisovným jazykem, jeho slovníky a mluvnickými příručkami, což dle autorů Memoranda „ulehčilo expanzionistické snahy mladého srbského státu“. Na rozdíl od přístupu srbských nacionalisticky laděných prohlášení (viz dále), jejichž autoři se snaží přistupovat k celé problematice zdánlivě vědecky, chorvatští autoři naopak, opírajíce se o názory „moderní sociolingvistiky“, zdůrazňují důležitou, ne-li osudovou roli kulturních, historických, společenských, politických, ekonomických a psychologických faktorů a nejvíce ze všeho vůli samotných mluvčích daného jazyka. Stejně jako srbští neovukovci (viz dále), ani tito „nacionálkroatisté“ se nestaví pozitivně k lingvonymu *srbochorvatština*, protože podle nich představuje útvar, na němž „trvala velkosrbská administrativa a diplomacie první i druhé Jugoslávie“. Chorvatský národ se takovému pojmenování svého jazyka vzpíral a s konečnou platností je odmítl v roce 1967 známou Deklarací (viz Krejčí 2016, s. 43–44). Součástí obrany proti skutečným i domnělým nárokům ze strany Srbů je často opakované tvrzení, že Srbové svůj současný spisovný jazyk na bázi štokavských nářečí mají teprve od 19. století díky Vuku S. Karadžićovi (předtím se vyjadřovali různými variantami církevní slovanštiny), kdežto Chorvaté mají „už téměř tisíc let doložené písemnictví a literaturu ve svém lidovém jazyce“.

V lednu 2007 připravilo oddělení filologických věd při Chorvatské akademii věd a umění (Razred za filološke znanosti HAZU) text s lapidárním názvem Chorvatský jazyk (*Hrvatski jezik*), který byl zveřejněn v druhém čísle časopisu *Jezik* v dubnu téhož roku. Oproti Memorandu je mnohem rozsáhlejší a podrobnější, svým způsobem by se dal chápat jako obsáhlejší encyklopedické heslo podávající informace o dějinách chorvatského jazyka. Postoji a názory se od Memoranda v zásadě neliší a ani v argumentaci nejsou patrné žádné posuny. Období úzkých chorvatsko-srbských jazykových kontaktů je vykresleno jako permanentní tlak ze strany srbské moci na srbizaci chorvatštiny a tím zapříčiněnou neustálou potřebu bránit chorvatskou jazykovou samostatnost. Dohoda o jazyce z Nového Sadu (1954) je v textu vnímána jako „diktát“ (s. 47). Teprve Deklarace z roku 1967 znamenala pro Chorvaty obrat pozitivním směrem. Závěr tvoří kapitola o standardním jazyku a tvrzení, že vztah chorvatštiny a srbštiny nelze vnímat podobně jako vztah různých variant angličtiny nebo němčiny, neboť chorvatština a srbština jednotné nikdy nebyly, nikdy neexistovala žádná společná novoštokavská báze pro všechny jihoslovanské jazyky ani žádný počáteční společný standardní jazyk postavený na novoštokavské bázi, který by se později na různých územích začal samostatně rozvíjet.

Svazová republika Jugoslávie; Republika Srbsko; Republika Kosovo; Republika Černá Hora (do roku 2006)

Ústava nově konstituované Svazové republiky Jugoslávie³⁷ z dubna 1992 hovoří v čl. 15 už výhradně jen o srbském jazyce ekavské i ijekavské výslovnosti: „U Saveznoj Republici Jugoslaviji u službenoj upotrebi je srpski jezik ekavskog i ijekavskog izgovora i ćirilično pismo, a latiničko pismo je u službenoj upotrebi u skladu sa ustavom i zakonom.“ Do srbské nebo Srbsko zasahující ústavy se ovšem lingvonymum *srbský jazyk* dostalo už v červenci 1991 (tedy opět po 44 letech) úpravou znění čl. 8 srbské ústavy z roku 1990 na „u službenoj je upotrebi srpski jezik i ćirilično pismo“ – adjektivum *srpski* nahradilo dosavadní *srpskohrvatski* (Grčević 2011, s. 148). V souladu s oběma jmenovanými konstitucemi byla v říjnu 1992 (poprvé v 90. letech) upravena i Ústava Černohorské republiky, která tak po 46 letech opět zmiňuje jen srbský jazyk, ovšem pouze ijekavské výslovnosti (toto zpřesnění černohorské ústavy ji doprovází od roku 1963). Na rozdíl od jugoslávské a srbské ústavy však konstatuje rovnoprávnost cyrilice a latinky: „U Crnoj Gori u službenoj upotrebi je srpski jezik ijekavskog izgovora. Ravnopravno je ćirilično i latiničko pismo“ (čl. 9).

V červnu 1996 byl v Srbsku připraven nový zákon o úředním jazyce (vstoupil v platnost od r. 1997), podle něhož je úřední jazyk srbský, ekavské varianty výslovnosti a psaný cyrilicí. Ijekavská srbština tedy dle tohoto zákona ztratila na území Srbské republiky svou oficialitu. Tímto aktem též byla definitivně ukončena tzv. novosadská éra (o novosadské dohodě o jazyce z r. 1954 viz Krejčí 2016, s. 41–42), zákon byl navíc v rozporu s literou Ústavy SRJ (viz výše). V srpnu 1998 zveřejnila skupina srbských a několika dalších podobně smýšlejících lingvistů (celkem 15 osob), sdružených v tzv. Světovém kongresu Srbů, v srbském celostátním deníku *Politika Slovo o srbském jazyce (Slovo o srpskom jeziku)* – v témže roce vydané i ve formě brožury. Publikace představuje rozsáhlejší text obhajující postoje části srbské filologické a vůbec intelektuální obce, jejichž podstata spočívá jednak v chápání srbochorvatského jazykového prostoru jako v zásadě výhradně srbského, jednak ve faktickém neuznávání existence jiných národů na prostoru štokavských nářečí (o Chorvatech, resp. Bosňácích se hovoří jako o „Srbech katolického, resp. muslimského vyznání“ (např. s. 7, 10, 11), jazyk Chorvatů je považován za záhřebskou variantu srbského spisovného jazyka; skuteční Chorvaté jsou dle Slova jen čakavci). Tyto postoje jsou často zaštiťovány názory V. S. Karadžiče a dalších významných slavistů jeho doby, dnes již přirozeně dávno překonanými. Slovo se totiž vrací k přesvědčení rozšířenému mezi některými slavisty v 19. století (J. Dobrovský, P. J. Šafařík, J. Kopitar, F. Miklošič, V. S. Karadžić) např. v názoru, že

³⁷ Jde o státní útvar, který vznikl na troskách SFRJ a který založili představitelé Srbska a Černé Hory. Pod tímto jménem (v originále Savezna Republika Jugoslavija) existoval jako tzv. třetí nebo též srbsko-černohorská Jugoslávie do roku 2003, poté došlo k jeho přejmenování na Státní společenství Srbsko a Černá Hora (v originále Državna Zajednica Srbija i Crna Gora). Održení Černé Hory v květnu 2006 na základě velice těsného výsledku černohorského referenda (55,5 % pro samostatnost, EU přitom stanovila hranici 55 %, aby mohl být výsledek uznatelný – viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Referendum_o_nezávislosti_Černé_Hory) znamenalo definitivní konec posledních zbytků původní Titovy jugoslávské federace. Epilogem celého procesu bylo dovršení separace Kosova z rámce srbského státu vyhlášením nezávislosti v únoru 2008.

štokavská nářečí jsou nářečí srbská, ergo dnešní standardní jazyk se štokavskou bází (tj. jazyk Srbů, Chorvatů, Bosňáků³⁸ a Černohorců) je objektivně rovněž srbský, bez ohledu na to, zda se to někomu líbí nebo ne, jelikož je to de facto Karadžićova srbština. Slovo mj. deklaruje rovnoprávnost ekavské a ijekavské varianty srbštiny a též cyrilice a latinky. Kriticky se text Slova vyjadřuje k lingvonymu *srbochorvatština* (a jiným dvousložkovým označením společného jazyka), které bylo Srbům podle autorů Slova vnuceno Chorvaty proto, aby si tito Karadžićem standardizovaný moderní srbský spisovný jazyk mohli postupně „přivlastnit“ tím, že toto kompozitum – a tím i jeho obsah – následně za účelem separace chorvatštiny rozdělí, a vytvoří tak dojem, že došlo k rozpojení něčeho, co bylo předtím – dle Chorvatů proti jejich vůli – sloučeno. Obdobně jsou ve Slově kritizovány i snahy o jazykovou separaci Bosňáků a Černohorců. Spis byl odbornou slavistickou veřejností všeobecně odmítnut jako radikálně nacionalistický; totéž učinil Výbor pro standardizaci srbského jazyka svým Rozhodnutím č. 2 (*U odbranu dostojanstva srpske jezičke nauke*) ještě též měsíc, kdy text v Politice vyšel (Brborić, Vuksanović, Gačević 2006, s. 72–76) a poté v reakci na zveřejněnou kritiku tohoto rozhodnutí ze strany jednoho ze signatářů, M. Kovačeviče, svůj postoj členové Výboru zopakovali v září 1998 (Rozhodnutí č. 4 – *Spoj neznanja, izmišljanja i arogancije* – ibidem, s. 79–81). Přesto však argumentační podstatu Slova sdílí i v současnosti poměrně velké množství srbské odborné i laické veřejnosti³⁹.

Svědčí o tom další deklarativní text Závěry Novosadské vědecké konference Srbská otázka a serbistika (*Zaključci Novosadskog naučnog skupa „Srpsko pitanje i serbistika“*) z listopadu 2007. Závěry jsou rozčleněny do šesti kapitol a jejich názorová orientace je v podstatě totožná s duchem Slova. Konferenci organizovalo Hnutí za obnovu serbistiky (*Pokret za obnovu serbistike*) s podporou „Vlády Republiky Srbské Krajiny v exilu“ (*Vlada Republike Srpske Krajine u progonstvu*). Pod Závěry je uvedeno 60 jmen, není ovšem zřejmé, zda lze všechny takto uvedené účastníky konference považovat i za myšlenkové spřízněnce ducha Závěrů, třebaže v úvodu prvního oddílu Závěrů se uvádí zcela jasně: „...účastníci konference přijali tento závěr“ (Milosavljević, Subotić 2008, s. 139). Text se primárně zabývá úkoly serbistiky jako nové, postserbokroatistické vědy. Tato věda by se měla zabývat srbským prostorem jak synchronně, tak diachronně, a to v intencích neovukovského pohledu. Zdůrazňuje se, že štokavská nářečí jsou srbská, odmítá se jakékoliv jiné názvy pro takto chápaný srbský jazyk, obzvláště termín *srbochorvatština*. Chorvaté se podle Závěrů v 19. století vzdali svého jazyka a přijali „ijekavskou variantu srbského jazyka“, což není z hlediska světové praxe nic nepřirozeného, ale nepřirozené a nevědecké je takto přijatý jazyk jiného národa přejmenovávat. Hlaholice i cyrilice jsou původem srbská písma, která přijaly i další slovanské národy, atd. (ibidem, s. 139–142).

Ochranářský přístup řady Srbů k vlastnímu jazyku, který by byl analogický k chorvatskému silnému preskriptivismu až purismu, se projevuje především ve vztahu k cyrilici – hovoří se o její až mystické podstatě, o sepětí ducha a jazyka národa a přirozeně o jejím ohrožení, což se metaforicky zobrazuje jako ohrožení existence samotného srbského národa. Veřejnosti se předkládá obraz boje cyrilice s latinkou, který je v podobně naladěných kruzích chápán jako

³⁸ Více o pojmenování *Bosňák* jakožto českém ekvivalentu orig. *Bošnjak* viz pozn. 44.

³⁹ Za všechny jmenujme např. jazykovědce profesory Miloše Kovačeviče nebo Radmila Marojeviće.

jeden z projevů heroického boje pravoslavného slovanského světa proti upadající západní civilizaci (více o tom viz Jovanović Maldoran 2012).

Vrátíme-li se opět k ústavním článkům, pak v Ustavující listině Státního společenství Srbsko a Černá Hora z března 2002 se otázka jazyka raději vůbec neřeší, v platnosti však zůstávají články o jazycích v ústavách obou konfederovaných republik (viz též Grčević 2011, s. 148). Nová ústava už samostatné Republiky Srbsko z listopadu 2006 v čl. 10 uvádí jako úřední jazyk srbštinu zapisovanou cyrilicí: „U Republici Srbiji u službenoj upotrebi su srpski jezik i ćirilčko pismo. Službena upotreba drugih jezika i pisama uređuje se zakonom, na osnovu Ustava.“ Podoba fonetické varianty tedy explicitně deklarována není. Úřední použití latinky (a také jiných jazyků) se tradičně upravuje zákonem, v souladu s Ústavou.

Nejnověji je srbština – vedle albánštiny – uznána za úřední jazyk též v nezávislém Kosovu (Ústava Republiky Kosovo z června 2008 v čl. 5, bodu 1 říká: „Službeni jezici u Republici Kosovo su albanski i srpski jezik“).

Černá Hora (po roce 2006)⁴⁰

Přípravná fáze separace a konstituování černohorského standardního jazyka probíhá v 90. letech 20. století a je spojená s rozsáhlou, často však poněkud diletantskou publikační činností Vojislava Nikčeviće (1935–2007). V roce 1994, v reakci na nový ústavní článek o jazyce z r. 1992, v němž bylo lingvonymum *srpskohrvatski* zaměněno za *srpski*, vydalo Černohorské PEN-centrum Deklaraci o ústavním statutu černohorského jazyka, jejíž název zní Jazyk jako vlast (*Jezik kao domovina. Deklaracija Crnogorskog PEN centra o ustavnom položaju crnogorskog jezika*). Mj. se v ní poukazuje na to, že Černohorci jsou jediným postsrbochorvatským národem, jehož jazyk je stále označován jménem jiného národa (srov. Neweklowsky 2010, s. 122). Autoři deklarace proto navrhují, aby se v černohorské ústavě lingvonymum *srpski* nahradilo lingvonymem *crnogorski*. V té době, v roce 1995, se rovněž objevuje pozoruhodná mezinárodní podpora, která přichází v podobě Rezoluce Mezinárodního PEN-centra o černohorském jazyce (*Rezolucija Međunarodnoga PEN-centra o crnogorskom jeziku*) připravené během 62. kongresu Mezinárodního PEN klubu konaného v australském Perthu (viz https://hr.wikipedia.org/wiki/Crnogorski_jezik; text rezoluce se nám bohužel získat nepodařilo – pozn. P.K.). Finální fázi černohorské jazykové separace lze spatřovat teprve v podmínkách samostatné Černé Hory, tedy po roce 2006. Vedle pořádání nejrůznějších odborných debat a konferencí na dané téma lze tuto fázi charakterizovat pěti zásadními událostmi: 1. ústavním zakotvením černohorštiny (vůbec prvním realizovaným, 2007), 2. úmrtím „otce černohorštiny“ Vojislava Nikčeviće (2007), 3. vydáním pravopisu (2009), 4. vydáním mluvnice (2010) a 5. zavedením černohorského jazyka jako hlavního jazykového předmětu i jazyka výuky základních a středních škol (od školního roku 2011/12). V nové Ústavě Černé Hory z října 2007⁴¹ se v jejím čl. 13 říká, že úředním jazykem je

⁴⁰ Podrobněji o jazykové situaci v Černé Hoře viz Krejčí 2017b, s. 249–264.

⁴¹ V souladu s novou ústavou se Černá Hora vzdala svého úředního (politického) názvu Republika Černá Hora a oficiálně si ponechala pouze jméno geografické, které se tak stalo jediným, univerzálně platným identifikátorem

černohorština, avšak zároveň se tam dodává, že v úředním styku lze používat i srbštinu, bosenštinu, albánštinu a chorvatštinu („Službeni jezik u Crnoj Gori je crnogorski jezik. Ćirilično i latinično pismo su ravnopravni. U službenoj upotrebi su i srpski, bosanski, albanski i hrvatski jezik“). Tradičně se deklaruje rovnoprávnost obou písem, výslovnostní varianta se již neuvádí, v Černé Hoře se jinak než ijekavsky ostatně nehovoří a možné riziko prosazování ekavské varianty z Bělehradu na úkor ijekavské vzhledem k nové politické realitě pominulo. Na nonsens ve znění ústavního článku o jazyce Černé Hory poukázal např. srbský lingvista M. Kovačević, který v tomto smyslu především kritizuje zdánlivou rozdílnost výrazů „službeni jezik“ a „jezik u službenoj upotrebi“ (Kovačević 2015, s. 90).

Specifika černohorského standardizačního diskurzu jsou následující:

1. Na kodifikování spisovné černohorštiny se kromě již zesnulého literárního vědce V. Nikčevića, jeho mladého pokračovatele lingvisty Adnana Ćirgiće, lingvistky Rajky Glušicové a v Novém Sadu působícího filozofa Milenka Peroviće z výrazné části podíleli zahraniční jazykovědci – na pravopisu Chorvat Josip Silić a Ukrajinka Ljudmila Vasiljevová, komisi vedl Milenko Perović, autory nejnovější mluvnice byli především Chorvati Josip Silić a Ivo Pranjković, v menší míře pak Adnan Ćirgić (jenž původní chorvatskou mluvnici Siliće a Pranjkoviće „montenegrizoval“ především v oblasti ilustračního jazykového materiálu), podporu černohorštině však vyjadřovala/vyjadřuje i řada dalších zahraničních slavistů;
2. Příznačná je existence minimálně tří jazykovědných center (radikální montenegristé – pokračovatelé odkazu V. Nikčevića, sdružení kolem A. Ćirgiće v Institutu černohorského jazyka a literatury, z něhož se v roce 2014 stala Fakulta černohorského jazyka a literatury se sídlem v Cetinji, umírnění montenegristé, sdružení kolem R. Glušicové a programu černohorského jazyka a literatury na Filozofické fakultě v Nikšići, a více či méně neovukovsky zaměřené serbisté, sdružení kolem Jelici Stojanovićové a programu srbského jazyka a literatury na Filozofické fakultě v Nikšići), přičemž všechny tři proudy spojuje poměrně intenzivní vzájemná nevraživost;
3. Černohorština, resp. její spisovná norma prosazovaná radikálními montenegristy a kodifikovaná ve výše uvedené pravopisné (2009) a mluvnické (2010) příručce, jako jediná z „pohrobků“ srbochorvatštiny obsahuje ve své standardizované podobě nové fonémy a jim odpovídající písmena (jejich záznam latinkou je *ś, ź a ʒ /dz/*).⁴²

---

tohoto státu. Rozšířila tím řadu těch evropských zemí, které v dávnější i ne tak docela dávné minulosti učinily totéž (Irsko, Gruzie, Ukrajina, Rumunsko, Maďarsko, Bosna a Hercegovina).

⁴² Úsměvnou ilustrací nekritického a nacionalisticky motivovaného přístupu bez jakékoliv soudnosti je např. zpětná úprava čl. 9 elektronické verze černohorské ústavy z roku 1992, kde jsme se na http://www.montenet.org/law/ustav.htm#OSNOVNE_ODREDBE (cit. 02.03.2012 – v době přípravy tohoto textu však již odkaz nebyl funkční) mohli dočíst, že „U Crnoj Gori u službenoj upotrebi je Crnogorski jezik ijekavskog izgovora“. Cenzor nežádoucího výrazu *srpski* jednak neznal vlastní pravopis (velké C ve slově *Crnogorski* je v rozporu s pravidly) a jednak si neuvědomil, že jím upravené znění ústavního článku je nonsens – jiná než ijekavská výslovnost černohorštiny ani neexistuje, takže by bylo nelogické to v ústavě explicitně uvádět.

Bosna a Hercegovina

První ústava samostatné Bosny a Hercegoviny z roku 1992, novelizovaná v březnu 1993, ve svém článku 4 ještě říká: „U Republici Bosni i Hercegovini u službenoj upotrebi je srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski jezik ijekavskog izgovora. Oba pisma, latinica i ćirilica su ravnopravna.“ Zákonnou úpravou ze srpna 1993 dochází k redefinici úředního jazyka, jímž je nadále „spisovný jazyk ijekavské výslovnosti, který se nazývá jedním ze tří jmen: bosenský, srbský, chorvatský“. Mezinárodního uznání se bosenskému jazyku dostalo během mírových dohod v Daytonu a Paříži v r. 1995, třebaže v nové Ústavě Bosny a Hercegoviny, která vstoupila v platnost podpisem Rámcové mírové dohody v Paříži v prosinci 1995, se o jazycích státu explicitně nehovoří, to je ponecháno ústavám jednotlivých bosensko-hercegovských entit: Federaci Bosny a Hercegoviny (FBaH) a Srbské republice (RS, Republice srbské, jak se tato entita označuje v českém úzu). Parlamentem FBaH schválená Ústava FBaH z března 1994 uvádí ve svém článku 6 toto: „(1) Službeni jezici Federacije su bosanski jezik i hrvatski jezik. Službeno pismo je latinica. (2) Ostali jezici se mogu koristiti kao sredstva komunikacije i nastave. (3) Dodatni jezici mogu se odrediti kao službeni većinom glasova svakog doma Parlamenta Federacije, uključujući većinu glasova bošnjačkih delegata i većinu glasova hrvatskih delegata u Domu naroda.“ Podstatný je hlavně odst. 1 určující jako úřední jazyky bosenský a chorvatský. Bosenština je tu ústavně zakotvena vůbec poprvé.

Parlamentem RS schválená Ústava RS z prosince 1992, modifikovaná a doplněná v souladu s novými poválečnými podmínkami v prosinci 1995, měla ve svém článku 7 tuto formulaci: „U Republici je u službenoj upotrebi srpski jezik ijekavskog i ekavskog izgovora i ćirilčno pismo, a latinično pismo na način određen zakonom. Na područjima gdje žive druge jezičke grupe u službenoj upotrebi su i njihovi jezici i pisma, na način određen zakonom.“⁴³ Podobnost s Ústavou SRJ je více než zřejmá, jen ijekavská varianta je tu na prvním místě, což je vzhledem k charakteru jazyka bosenských Srbů pochopitelné. Přes tuto zdánlivou pochopitelnost byly vládnoucí klikou RS už na podzim 1993 učiněny pokusy fonetický dualismus ze standardního jazyka bosenských Srbů odstranit. Iniciátorem byl tehdejší předseda parlamentu RS Momčilo Krajišnik, který usiloval o oficializaci pouze ekavské varianty s odůvodněním, že „svaki narod koji hoće da bude nacija mora imati jedinstven jezički standard“ (Brborić, Vuksanović, Gačević 2006, s. 217; ijekavština se mohla i nadále používat ve stylu uměleckém a prostěsdělovacím – ibidem, s. 114, 216). Zákonnou normou byl tento politický krok zakotven až v r. 1996 zákonem o úředním používání jazyka a písma (*Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisma*, podrobněji viz Rozhodnutí Výboru č. 38 – ibidem, s. 216–221). Tento krok však až na výjimky (zdrženlivě kladně se k návrhu stavěl např. Pavle Ivić) neměl podporu ani v samotném Srbsku, Výbor pro standardizaci srbského jazyka se v roce 1997 vyjádřil jasně v tom smyslu, že obě fonetické varianty výslovnosti jsou stejně srbské. V roce 1998 nakonec parlament RS opět oficializoval ijekavštinu. Otázka fonetického dualismu je v každém případě stále aktuální. Připomeňme, že ekavská výslovnost se

⁴³ První ústava srbského státního útvaru v rámci Bosny a Hercegoviny byla již Ústava Srbské republiky Bosny a Hercegoviny z února 1992, jejíž článek 7 o jazyce byl totožného znění jako článek v pozdější Ústavě Republiky srbské.

vyskytuje pouze v Srbsku (byť ne na celém území). Srbové v Bosně a Hercegovině, Chorvatsku i celá Černá Hora (bez ohledu na to, jak kdo tam svůj jazyk nazývá) hovoří ijekavsky.

V důsledku nařízení Ústavního soudu BaH z roku 2000 podpořeného stanoviskem Úřadu Vysokého představitele pro Bosnu a Hercegovinu, v jehož funkci byl tehdy (v letech 1999–2002) Rakušan Wolfgang Petritsch, aby konstituce zajišťovala rovnoprávnost všech tří jazyků na celém území Bosny a Hercegoviny, byly ústavní články o jazycích novelizovány. Do Ústavy FBaH byl tak v dubnu 2002 začleněn tento dodatek (který nahradil předchozí znění): „(1) Službení jezici Federacije Bosne i Hercegovine su: bosanski jezik, hrvatski jezik i srpski jezik. Službena pisma su latinica i ćirilica. (2) Ostali jezici mogu se koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave.“ Návrh na úpravu v Ústavě RS zněl takto: „Srpski, hrvatski i bošnjački jezik, ćirilčno i latinično pismo, ravnopravno se upotrebljavaju u Republici Srpskoj. Način takve službene upotrebe jezika i pisma uređuje se zakonom.“ Uvedené znění však Petritsch nepřijal, problematické bylo srbské označení jazyka Bosňáků jako *bošnjački* „bosňácký“, oproti Bosňáky preferovanému *bosanski* „bosenský“. Novelizovaná právní úprava z dubna 2002 tak dostala nakonec tuto podobu: „Službení jezici Republike Srpske su: jezik srpskog naroda, jezik bošnjačkog naroda i jezik hrvatskog naroda. Službena pisma su ćirilica i latinica.“ Jen pro zajímavost – v návrhu nové ústavy Republiky Bosny a Hercegoviny, který vytvořila čtyřčlenná expertní skupina Sociálnědemokratické strany BaH v březnu 2009, se v čl. 10 Jazyk i pismo říká, že: „(1) U Republici su u službenoj upotrebi bosanski, hrvatski i srpski jezik te latinično i ćirilčno pismo. (2) Ostali jezici se mogu koristiti kao sredstvo komunikacije i nastave u skladu s ovim ustavom.“

Bosenština je tak v současnosti ústavně zakotvená v ústavách Federace BaH, Černé Hory a rovněž v ústavě nezávislého Kosova (v čl. 5, bodu 2 kosovské ústavy se uvádí: „Turski, bosanski i romski imaju status službenih jezika na opštinskom nivou ili će biti korišćeni kao službeni na svim nivoima, u skladu sa zakonom“). Ústava Republiky srbské se adjektivu *bosanski* ve funkci lingvonyma záměrně vyhýbá opisem „jezik bošnjačkog naroda“.

Současný proces separace bosenského jazyka byl započat v době politické agónie SFRJ (více o historických souvislostech revitalizace termínu *bosenský jazyk* viz Hladký 2005, s. 280–281). Je zřejmé, že vůdčí představitelé bosenského jazykového separatismu hledali inspiraci a argumentační podporu především u chorvatských jazykovědců. Za specifikum bosensko-hercegovského standardizačního diskurzu bychom mohli označit rozdílný pohled na samo pojmenování jazyka Bosňáků: konkurují si tu adjektivní formy *bosanski* (č. *bosenský*, angl. *Bosnian* – odvozeno od toponyma *Bosna*) a *bošnjački* (č. *bosňácký*, angl. *Bosniak* – odvozeno od etnonyma *Bošnjak*). Bosňáci⁴⁴ mají v této věci v zásadě jasno – preferují první možnost.

⁴⁴ V dobách socialistické Jugoslávie byli Bosňáci označováni jako Muslimové, sch. *Muslimani*, na kteréžto pravopisně neobvyklé označení (s velkým iniciálním M) narazíme poprvé v písemných materiálech jugoslávských komunistů z druhé světové války, např. v Rezoluci o založení AVNOJ z listopadu 1942 i v pozdějších dokumentech AVNOJ. K jejich definitivnímu uznání za šestý konstitutivní národ Jugoslávie (vedle Srbů, Chorvatů, Slovinců, Černohorců a Makedonců) došlo až v druhé polovině 60. let. Snaha zaměnit toto raritní etnonymum za běžnější výraz vedle politické zástupce bosensko-hercegovských Muslimů k revitalizaci jména *Bošnjak* (č. Bosňák), zatímco běžně používané *Bosanac* (č. Bosňan) mělo zůstat i nadále především

Dokladem toho jsou mj. názvy jejich zásadních jazykových a jazykovědných příruček a hovoří se o tom i v Prohlášení o bosenském jazyce z roku 2002 (viz dále). Srbové a Chorvati (resp. značná část jejich odborníků-lingvistů) se naopak svorně přiklánějí k pojmenování *bošnjački*, neboť z hlediska slovo tvorného toto adjektivum jednoznačně odkazuje na Bosňáky, tedy jediný národ Bosny a Hercegoviny, který svůj jazyk takto označuje. Jejich argumenty jsou podrobně vyloženy hned v prvním Rozhodnutí Výboru pro standardizaci srbského jazyka z února 1998 (*Bošnjački ili bosanski jezik; sat ili čas; jevrejski, hebrejski (jezik) ili ivrit* – viz Brborić, Vuksanović, Gačević 2006, s. 61–71). Původní idea byla, že lingvonymum *bosanski* pokryje svým významem jazyk všech obyvatel Bosny a Hercegoviny, bez ohledu na národní příslušnost. Motivací takového označení tedy byl společně sdílený prostor, „bosanski jezik“ měl být pokračováním toho, co se v dobách SFRJ, a především po ústavních změnách v roce 1974 nazývalo „bosanskohercegovački standardni jezični izraz srpskohrvatskog, odnosno hrvatskosrpskog književnog jezika“, čili fakticky bosensko-hercegovská regionální varianta srbochorvatštiny (srov. Greenberg 2005, s. 52–54). Tato myšlenka byla ale již v samém zárodku odsouzena k neúspěchu. V době vypjatých nacionalismů na všech stranách bylo totiž nepředstavitelné, že by se chorvatští a srbští obyvatelé Bosny a Hercegoviny zřekli národního pojmenování svých jazyků a zcela bezdůvodně přijali za svou „bosenštinu“, kterou prosazovala muslimská část obyvatel BaH (a tento postoj ostatně platí dodnes). V muslimských představách o bosenském jazyce navíc spatřovali nacionalistické pokusy vnutit nemuslimskému obyvatelstvu BaH vlastní pojetí jazyka. Název *bosenský* tak označuje v podstatě jen standardní jazyk Bosňáků.

Jako místo prvního výskytu syntagmatu „bosanski jezik“ se uvádí dílo Konstantina Kosteneckého (Filozofa) *Skazanie izjavljeno o pismenah* z přelomu 14./15. století (Jahić, Halilović, Palić 2000, s. 49). První novodobý pokus pojmenovat souhrnně jazyk obyvatel Bosny a Hercegoviny jako bosenský byl učiněn již rakousko-uherskou správou – od 1. ledna 1879 se do praxe uvedlo označení *bosanski zemaljski jezik* (tj. bosenský zemský jazyk), používala se ale také složená pojmenování *srpsko-hrvatski* nebo *hrvatsko-srpski jezik*. Velkým podporovatelem bosenského regionalismu jako nástroje proti srbskému a chorvatskému nacionalismu, a tudíž i propagátorem jednotného regionálně chápaného jazyka pro BaH – bosenštiny, byl rovněž c. a k. ministr financí Benjamin Kállay, etnický Maďar, který měl Bosnu a Hercegovinu ve správě v letech 1882 až 1903, tedy po většinu období její okupace Rakouskem-Uherskem (1878–1908, poté byla BaH anektována a stala se oficiální součástí habsburské monarchie). Z jeho iniciativy byla v roce 1890 vypracována první mluvnice „bosenštiny“ (*Gramatika bosanskoga jezika za srednje škole*), jejímž autorem byl Chorvat Fran Vuletić. Mluvnice je přitom fakticky chorvatská, název je tu pouze politicky motivovaný a ani sám autor tímto pojmenováním jazyka příliš nadšený nebyl, a první vydání bylo proto bez uvedení jeho jména. Vuletićova mluvnice vyšla vícekrát, od roku 1911 však už pod názvem *Gramatika srpsko-hrvatskoga jezika*. K vyjádření podpory bosenskému jazyku

---

obyvatelským jménem označujícím obyvatele Bosny v regionálním smyslu, bez ohledu na národnostní nebo náboženské preference, ale mělo také nově plnit funkci pojmenování státního občana Bosny a Hercegoviny (o problematice reflexe nové etnonymické reality v češtině viz Krejčí 1995, 2019 nebo Hladký 2005, s. 278–279, ve slovenštině pak Vančová, Králik 2006).

Kállay rovněž přiměl tehdejšího vynikajícího vídeňského slavistu, Chorvata Vatroslava Jagiće, který ovšem neopomněl podotknout, že jazyk, kterým se v Bosně hovoří, „je též jazyk, který Srbové nazývají srbským a Chorvaté chorvatským“ (Kraljačić 1974, s. 293–294, cit. dle Hladký 2005, s. 91). Nařízením Zemské vlády Bosny a Hercegoviny z října 1907 byl nakonec úřední název tzv. zemského jazyka (*Landessprache*) v Bosně a Hercegovině změněn na *srpsko-hrvatski*, resp. *hrvatsko-srpski*, avšak vlivem jisté ustálenosti názvu *bosanski* vydala zmíněná vláda koncem listopadu 1907 nové nařízení, podle kterého se v rámci autonomních institucí umožňuje tohoto atributu i nadále používat pro pojmenování úředního jazyka.

Prohlášení o bosenském jazyce (*Povelja o bosanskom jeziku*) z března 2002 je pokusem bosňáckých intelektuálů vysvětlit a obhájit právo bosenského jazyka na existenci a na zvolené pojmenování. Prohlášení vzniklo v Ústavu bosňáckých studií při BKS Obrození v Sarajevu (*Institut za bošnjačke studije BZK „Preporod“*) a důvod byl vysvětlen hned v prologu: „Kvůli stále častějším projevům zpochybňování práva Bosňáků pojmenovat si svůj jazyk jeho historickým jménem my, shromáždění v Ústavu bosňáckých studií při Výkonném výboru Bosňácké kulturní společnosti Obrození v Sarajevu, sdělujeme tímto veřejnosti, že náš společný postoj k této otázce – který stvrzujeme svými podpisy – vyjadřuje toto Prohlášení o bosenském jazyce.“ Prohlášení má 59 signatářů a není nijak rozsáhlé – má sedm stručných bodů. Bosenštinu autoři Prohlášení vidí jako jednu z realizací společného jazyka Srbů, Chorvatů, Bosňáků a Černohorců, který si každý z těchto národů nazývá svým jménem, srbské, resp. chorvatské neuznávání lingvonyma *bosenština* vidí jako politicky účelové a jako důsledek „přežitého, ale dosud nepřekonaného srbského a chorvatského paternalismu a negování bosňácké národní svébytnosti“. Preference termínu *bosenština* podle Prohlášení v žádném případě nepředstavuje žádné unifikační ani unitarizační snahy na prostoru Bosny a Hercegoviny.

Kodifikátoři bosenštiny staví hlavně na výjimečnosti její bohaté orientální slovní zásoby (sloves arabského, perského a tureckého původu) a na vyšší frekvenci výskytu fonému *h* [h] (která s islámskou kulturní tradicí a orientací do značné míry souvisí), než je tomu v jazyce Chorvatů, Srbů či Černohorců. Neorientální slovní zásoba je ale fakticky srbská, chorvatská nebo společná celému srbochorvatskému prostoru. Kritici separace samozřejmě výše uvedené argumenty vnímají jako nedostatečné a vědecky (sociolingvisticky) bezcenné. Nářeční báze spisovného jazyka Bosňáků je stejná jako u jazyka ostatních sledovaných národů – novoštokavština ijekavské výslovnosti postavená na východohercegovských nářečích. Nejistota i v tomto případě vede k preskriptivistickému až puristickému přístupu k vlastnímu jazykovému standardu (jeho přemrštěné orientalizaci, tj. fakticky archaizaci), který má zajistit dosažení co největší odlišnosti bosenštiny od jazyka Srbů a Chorvatů. Předními kodifikátory spisovné bosenštiny jsou nebo byli Alija Isaković, Senahid Halilović, Dževad Jahić nebo Hasnija Muratagić-Tunová.

Symbolicky právě v Bosně a Hercegovině ovšem došlo k nejnovější deklaratorní akci, která ale na rozdíl od všech předchozích memorand, slov, prohlášení nebo závěrů apeluje na jazykovou jednotu chápanou ovšem antinacionalisticky. Koncem března 2017 byl zveřejněn text Deklarace o společném jazyce (*Deklaracija o zajedničkom jeziku*), která byla spontánním završením cyklu odborných přednášek na téma Jezici i nacionalizmi, které na území Srbska,

Chorvatska, Černé Hory a Bosny a Hercegoviny probíhaly během roku 2016. Inspirace knihou Snježany Kordićové *Jezik i nacionalizam* (2010) je více než zřejmá. Základní myšlenka Deklarace je ta, že čtyři postjugoslávské národy dříve hovořící srbochorvatsky i v současnosti mluví jedním společným jazykem, který má ovšem čtyři standardní varianty, které jsou rovnoprávné, existence těchto variant ovšem neznámá, že se jedná o čtyři různé jazyky. Zároveň tento fakt nijak nezpochybnuje samu existenci čtyř národů ani jejich státnost, religiozitu či jiné identifikační prvky a ani neblokuje možnost tyto varianty pojmenovat rozličnými lingvonymy. Každé národní společenství má plné právo kodifikovat svou variantu „svobodně a samostatně“. Autoři Deklarace poté vyzývají mj. k tomu, aby se přestalo s „nepotřebným, nesmyslným a drahým »překládáním« v soudní a administrativní praxi“ nebo aby byly odstraněny „všechny podoby jazykové segregace a jazykové diskriminace ve vzdělávacích i veřejných institucích“.

Závěr

Období ústav postjugoslávských zemí po roce 1992 lze shrnout takto:

1. Lingvonymum *srbochorvatština* mizí ze všech ústav, nejdéle se udrželo v BaH; je nahrazeno pojmenováním vycházejícím ze jména národa daným jazykem hovořícího: *srbština* (Srbové, do roku 2007 i Černohorci), *chorvatština* (Chorvaté), *bosenština* (Bosňáci), *černohorština* (Černohorci od roku 2007).
2. Na všech stranách převládá ve vztahu k jazyku vypjatý nacionalismus, který má ovšem pokaždé poněkud odlišné projevy (a nemusí přirozeně ovládat celé příslušné národní společenství): návrat k vukovskému nahlížení na štokavštinu jako výhradně srbské nářečí Srbů (myšlenkový model „srbochorvatština byla fakticky srbština a její dnešní tři „nesrbské“ klony jsou zase jen varianty srbštiny“), naproti tomu jazykový preskriptivismus až purismus u Chorvatů (archaismy, neologismy, zdůrazňování „čistoty“ chorvatštiny, „novochorvatština“), Bosňáků (revitalizace již nepoužívaných orientalismů) i Černohorců (zavádění nových fonémů a grafémů, vydávání nářečních prvků za součást spisovného/standardního jazyka).
3. Symbolická funkce jazyka je především u Chorvatů, Černohorců a Bosňáků mnohdy zcela nepokrytě upřednostňována před jeho primární, tj. komunikační funkcí (u Srbů k tomu dochází v mnohem menší míře a projevuje se to typicky v ochranářském přístupu k srbské cyrilici).
4. Pokusy o nějakou formu společenského udržení srbochorvatštiny, tedy antiseparatistické, ale též antiexpansionistické názory, jakkoliv argumentačně podložené sociolingvistickou teorií (kategorie polycentrických/pluricentrických jazyků, kam spadá dle objektivních ukazatelů i srbochorvatština), jsou v menšině (namátkou např. P. Ivić, I. Klajn, M. Šipka, R. Bugarski, B. Ostojić, M. Riđanović, S. Jovanović Maldoran, D. Škiljan, I. Pranjkić, S. Kordićová, L. Laškovová, B. Gröschel, aj.) a mimo lingvistická bádání se v daných společensko-politických podmínkách nemají šanci šířeji prosadit (viz současnou postjugoslávskou jazykovou a jazykovědnou produkci). Jistou nadějí na změnu ale může být nejnovější iniciativa Deklarace o společném jazyce (2017), kterou už podepsaly stovky

osobností z Chorvatska, Srbska, Černé Hory i Bosny a Hercegoviny, jež spojuje odpor k jazyku nenávisti a jím živenému obrazu nepřítele. Tento obraz bývá pevně usazen v jádru všech jak separatistických, tak i expanzionistických proudů v zemích bývalé Jugoslávie a představy o jazyce jsou často výraznou součástí jejich rétoriky.

Na úplný závěr si ještě dovolíme přidat několik postřehů: především nesmíme ztrácet ze zřetele to, že z prostého faktu, že je v ústavě nějaký jazyk uveden, nelze vyvozovat závěry o jeho skutečné existenci. Je stále třeba mít na paměti, že ústavní zakotvení nějakého jazyka je především politický akt, který nemusí být, a mnohdy ani není v souladu s odborným lingvistickým pohledem na (ne)oprávněnost existence takového jazyka, na jeho status. Dále je třeba si uvědomit, a to zejména v primárním sporu chorvatsko-srbském, že kroatistické pozice na jedné straně, serbistické na druhé a serbokroatistické na třetí straně zastávají přední odborníci srbské, resp. chorvatské lingvistiky, profesori, akademici a mezinárodně uznávaní znalci. Přesto jsou jejich stanoviska, jakkoliv pokaždé odborně argumentovaná (alespoň na první pohled), velmi často protichůdná. Všechny tři uvedené strany přitom mají i dostatečně odborně silnou a erudovanou podporu zahraničních kolegů. Tyto skutečnosti musí vnímavého pozorovatele standardizačních procesů v bývalé Jugoslávii přinejmenším zarazit.

Jádrem problémů a vzájemných nevráživostí je ovšem poměrně prostá otázka, která byla nastolena už v dobách národněobrozovacích procesů v 19. století, tedy zda naše současné čtyři národy hovoří a) jedním standardním jazykem (ve více variantách), anebo b) dvěma/třemi/čtyřmi různými standardními jazyky. Pokud odpovíme, že a) je správně, pak už jen zbývá dořešit zdánlivě banální doplňující otázku: jak takový jazyk vlastně nazývat? Jaký je jeho charakter? Srbochorvatský, protože slouží k nadregionálnímu dorozumívání obyvatelstva žijícího mezi dunajskými břehy východního Srbska a jaderským pobřežím západního Chorvatska, jak pragmaticky prosazuje třeba S. Kordićová? Anebo srbský, neboť se geneticky a historicky jedná o jazyk Srbů, jelikož štokavština je výhradním nářečím Srbů, jak tvrdí významná část srbských lingvistů? Žádná reálná třetí možnost se pravděpodobně nenabízí a z prvních dvou uvedených má srbský názor mimo vlastní, srbský „lebensraum“ mizivou až nulovou naději na přijetí. Pokud ale odpovíme, že b) je správně, pak se nám náhle vynořuje mnohem více dalších doplňujících otázek, na které by už ale bylo možné odpovědět spíše v jiné studii (viz např. Krejčí 2017a).

Prameny

Arhiv Jugoslavije: Rezolucija o osnivanju Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije. [online] Dostupný z:

<http://www.arhivyu.gov.rs/index.php?st_location=home&st_version=active&structure_template_type=zoom&lang=en&image_id=5144&w=500&h=796> [cit. 2017-11-29].

Deklaracija o zajedničkome jeziku. [online] Dostupný z:

<<http://jezicinacionalizmi.com/deklaracija/>> [cit. 2017-11-29].

Hrvatski jezik, *Jezik*, LIV/2, 2007, s. 41–50.

Jezik kao domovina. Deklaracija crnogorskog P.E.N. centra o ustavnom položaju crnogorskog jezika. [online] Dostupný z: <<http://www.montenet.org/language/pen-decl.htm>> [cit. 2020-04-13].

Povelja o bosanskom jeziku. [online] Dostupný z: <http://govori.tripod.com/povelja_o_bosanskom.htm> [cit. 2017-11-29].

Promemorija o hrvatskome jeziku Matice hrvatske. [online] Dostupný z: <<http://ihjj.hr/iz-povijesti/promemorija-o-hrvatskome-jeziku-matice-hrvatske/51/>> [cit. 2017-11-29].

Slovo o srpskom jeziku. Beograd: Foundation for Truth, 1998.

Ustav Crne Gore. [online] Dostupný z: <<http://www.skupstina.me/images/dokumenti/ustav-crne-gore.pdf>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine. [online] Dostupný z: <<http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/ba/ustav-federacije-bih.pdf>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Federacije Bosne i Hercegovine. [online] Dostupný z: <http://www.sogfbih.ba/uploaded/pravni_okvir/osnovni/Ustav%20FBiH%20sa%20amandmanima.pdf> [cit. 2017-11-29].

Ustav Republike Bosne i Hercegovine. Službeni list Republike Bosne i Hercegovine, godina II, broj 5, 14. mart 1993. [online] Dostupný z: <http://www.fcjp.ba/templates/ja_avian_ii_d/images/green/Ustav%20RBiH.pdf> [cit. 2017-11-29].

Ustav Republike Kosovo. [online] Dostupný z: <<http://www.kryeministri-ks.net/repository/docs/Ustav1.pdf>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Republike Srbije. Beograd 1990. [online] Dostupný z: <http://digitalna.nb.rs/wb/NBS/Tematske_kolekcije/Srpski_ustavi/RA-ustav-1990?search_query=%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2#page/1/mode/1up> [cit. 2017-11-29].

Ustav Republike Srbije. [online] Dostupný z: <<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/sr-Latn-CS/70-100028/ustav-republike-srbije>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Republike Srpske. [online] Dostupný z: <<http://ndcsarajevo.org/Dokumenti/Ustav%20Republike%20Srpske.pdf>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Republike Srpske. [online] Dostupný z: <<http://skupstinabd.ba/images/dokumenti/hr/ustav-republike-srpske.pdf>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Savezne Republike Jugoslavije. Službeni list SRJ, br. 1/92 od 05.01. [online] Dostupný z: <<http://eudo-citizenship.eu/NationalDB/docs/MON%20FRY%20ustav%20srj%201992.pdf>> [cit. 2017-11-29].

Ustav Srpske Republike Bosne i Hercegovine. [online] Dostupný z: <https://sr.wikisource.org/sr-el/Устав_Српске_Републике_Босне_и_Херцеговине> [cit. 2017-11-29].

Literatura

- Brborić B., Vuksanović J., Gačević R. (eds.), 2006, *Srpski jezik u normativnom ogledalu. 50 odluka Odbora za standardizaciju srpskog jezika*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Crnogorski jezik*. [online] Dostupný z: <https://hr.wikipedia.org/wiki/Crnogorski_jezik> [cit. 2017-11-29].
- Grčević M., 2011, Suvremena jezična situacija u slavenskim zemljama. In: *Slavenski jezici u usporedbi s hrvatskim II*. D. Sesar (ed.). Zagreb: FF-press, s. 143–159.
- Greenberg R. D., 2005, *Jezik i identitet na Balkanu. Raspad srpsko-hrvatskoga*. Prevela Anita Peti-Stantić. Zagreb: Srednja Europa.
- Hladký L., 2005, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Ediční řada Monografie, sv. 12. Brno: Masarykova univerzita v Brně; Mezinárodní politologický ústav.
- Jahić Dž., Halilović S., Palić I., 2000, *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Jovanović Maldoran S., 2012, *Retrolingvistika. Istraživanje lingvističkog atavizma u Srbiji*. Beograd: Medijska knjižara Krug.
- Kordić S., 2010, *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Kovačević M., 2015, *Srpski jezik između nauke i politike*. Banja Luka: Društvo nastavnika srpskog jezika i književnosti Republike Srpske.
- Kraljačić T., 1974, Kalajeva nacionalna politika u Bosni i Hercegovini. In: *Problémy národního hnutí v dějinách Československa a Jugoslávie od roku 1867 do konce 19. století*. Sborník prací z vědeckého zasedání československo-jugoslávské historické komise v Banské Bystrici 10.–11. 9. 1973. Praha, s. 293–294.
- Krejčí P., 1995, „Muslim“ nebo „Bosňák“? *Pro přátele jižních Slovanů*, 7/2, s. 4–6.
- Krejčí P., 2016, Lingvonyma v ústavách jugoslávského státu (1918–1992) a jeho svazových republik. In: *Area Slavica*. I. Bogoczová, Z. Nedomová (eds.). Ostrava: Ostravská univerzita, s. 37–51.
- Krejčí P., 2017a, Jihoslovanské jazykové paradoxy, univerzitní výuka a překladatelská praxe. In: Krejčová E., Krejčí P. *Quo vadis, philologia?* Brno: Tribun EU, s. 213–224.
- Krejčí P., 2017b, Съвременна езикова ситуација в Черна гора (опит за един невъзможен анализ). In: Krejčová E., Krejčí P. *Quo vadis, philologia?* Brno: Tribun EU, s. 249–264.
- Krejčí P., 2019, Základní společensko-politické reálie současné Bosny a Hercegoviny a jejich translátologické reflexe v češtině. *Opera Slavica. Slavistické rozhledy*, 29/4, s. 27–40.
- Milosavljević P., Subotić M. (eds.), 2008, *Srbistika/Serbica: Srpsko pitanje i srbistika – izlaganja, zaključci i prilozi*. Zbornik radova 3. Bačka Palanka – Valjevo: Logos.
- Neweklowsky G., 2010, *Српске и јужнословенске теме*. Нови Сад – Београд: Матица српска; Вукова задужбина; Завод за уџбенике.

Referendum o nezávislosti Černé Hory. [online] Dostupný z:
<https://cs.wikipedia.org/wiki/Referendum_o_nezávislosti_Černé_Hory> [cit. 2017-11-30].

Vančová I., Králik Ľ., 2006, *Bosniansky a bosniacky, bosniačina, Bosniak a Bosňan. Slovenská reč*, 71/3, s. 192.

KRÉČI